

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ АНГЛОМОВНИХ ЕПОНІМІЧНИХ МЕДИЧНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Подано результати аналізу особливостей перекладу епонімічної термінології сучасної англійської мови. В результаті вивчення епонімічних назв у медичній термінології англійської мови виокремлено та описано основні особливості та невідповідності їхньої передачі українською мовою. Визначено основні труднощі перекладу епонімічних термінологічних одиниць на прикладі медичних наукових текстів.

Ключові слова: епонім, епонімічний термін/епонімічна назва, термінологічна одиниця.

Представлены результаты анализа особенностей перевода эпонимической терминологии в современном английском языке. В результате изучения эпонимических наименований в медицинской терминологии английского языка выделены и описаны основные особенности и несоответствия их передачи в украинском языке. Определены основные трудности перевода эпонимических терминологических единиц на примере медицинских научных текстов.

Ключевые слова: эпоним, эпонимический термин/эпонимическое наименование, терминологическая единица.

The results of the analysis of the translation peculiarities of eponymic terminological units in modern English are presented. The study of eponymic names in the medical terminology of the English language allowed distinguishing and describing main peculiarities and disparities of their transfer in Ukrainian. The main difficulties of translation of the eponymic terminological units were defined on the example of medical scientific texts.

Key words: eponym, eponymic term/eponymic name, terminological unit.

Природне термінологічне різноманіття в мові науки і техніки зумовило новий підхід до теоретичного й методологічного вивчення термінології. Епонімічні терміни – особливий клас термінів, оскільки, навіть перебуваючи в рамках єдиної словникової статті, будучи повноправним членом синонімічного ряду, вони вважаються не завжди легітимними з точки зору тієї чи іншої номенклатури.

Епонім – це ім'я особи, яке переноситься на предмет, явище чи поняття, до відкриття якого ця особа має безпосереднє відношення. В лінгвістичній літературі існує певне розмежування в назвах *епонім* та *епонімічний термін* (у літературі зустрічаємо також варіант *епонімна назва*): *епонім* означає безпосередньо особу чи явище, за яким названо досліджуваний об'єкт, тоді як *епонімічний термін* (*епонімічна назва*) – це власне лексична одиниця, утворена від даного епоніма. Епонімічний термін (далі – ЕТ) не завжди ідентичний епоніму; від епонімів часто утворюють інші частини мови: прикметники, дієслова, субстантивовані прикметники. Будучи носіями інформації національно-культурного характеру, власні назви являють собою об'єкт активного запозичення, чим суттєво збагачують номінативну базу мови. В результаті процесу епонімізації власні назви переходять до розряду загальних назв (епонімічних термінів), які, по суті, виступають омонімами до оригінальної власної назви [1].

ЕТ є частиною системи термінотворення та володіють власними типологічними характеристиками й моделями. Під час дослідження було з'ясовано, що вони загалом повністю відповідають вимогам, які ставляться до терміна як такого, а отже, цілком виправдано займають одне з чільних місць у термінології. Всі нормативні вимоги до "ідеального" терміна, звичайно, складно виконати на практиці, особливо стосовно ЕТ унаслідок їх специфіки. Обов'язковими вимогами до ЕТ вважаються однозначність, стислість і відповідність нормам та правилам мови. Крім вищезазначених загальних вимог до термінів, існують також певні прагматичні вимоги, зумовлені специфікою функціонування терміна: сучасність, інтернаціональність і благозвучність терміна, що повною мірою стосуються й епонімічного терміна, особливо в медицині. Благозвучність епоніма-терміна має два аспекти: зручність вимови і власне благозвучність.

Актуальність дослідження зумовлена зміною протягом останнього часу поглядів на природу терміна, необхідністю опису та аналізу медичних термінологічних одиниць (далі – ТО), утворених на основі власних назв, із позицій когнітивної термінології. Галузева термінологія є найважливішим засобом професійного спілкування, тому детальне вивчення епоніма-терміна, виявлення загальних термінологічних особливостей, при одночасному врахуванні мовної специфіки, сприятиме міжмовному узгодженню і забезпеченню зіставності медичної термінологічної лексики, що дозволить здійснювати обмін науковою інформацією, без якого неможливо обійтися в процесі професійної комунікації.

Мета дослідження – виявлення особливостей вживання медичних ЕТ в українській мові. Основними **завданнями** нашої наукової розвідки є аналіз фактичного матеріалу, отриманого в результаті суцільної вибірки епонімічних термінологічних одиниць з англійського фахового тексту та спеціалізованих лексикографічних джерел для визначення особливостей перекладу епонімічних медичних термінів українською мовою.

Дослідження виконувалося на основі аналізу фактичного матеріалу, отриманого методом суцільної вибірки епонімічних термінів з медичного термінологічного словника англійської мови [8], а також текстів англійських медичних посібників з клінічної біохімії [2] та педіатрії [4]. Як довідкові джерела інформації використовувалися словник медичних епонімів [9] та Оксфордський словник епонімів [7], а також відомі електронні та онлайн-словники ([6; 7]) та Інтернет-ресурси (інтерактивні списки епонімічних термінів, включаючи медичні, спеціалізовані медичні та лінгвістичні сайти, які містять термінологічні глосарії з різних галузей медицини [3; 5; 9]). У ході вибірки формувалася електронна база даних медичних ЕТ, перелік яких укладався окремо по кожному опрацьованому джерелу в алфавітному порядку та включав у себе також всі можливі дані про кожний окремий термін, а саме: походження назви, історичну довідку про епонім, який слугував основою для утворення термінологічної одиниці (далі – ТО), дефініції самого терміна та патологічного процесу, названого ним, латинський/грецький термінологічний синонім та інші епонімічні синоніми (якщо такі існують) і варіант перекладу українською мовою, зафіксований у довідкових лексикографічних джерелах.

Процедура вибірки дала в результаті корпус досліджуваних ЕТ і термінологічних сполук, який налічує **812** ТО, з яких **534** ЕТ було вибрано з Медичного термінологічного словника [11], **71** – з тексту спеціалізованого видання *SCHAUM'S Outline Medical Terminology* (у даній роботі для зручності називатимемо цю працю, присвячену розгляду основних клінічних тестів та методик об'єктивного обстеження, *Clinical Chemistry* «Клінічна біохімія») [2], **207** – з тексту *Pediatrics* («Педіатрія») [4].

Отриманий корпус ТО аналізувався для з'ясування значення епонімів, які слугували основою для утворення епонімічного терміна. Таке дослідження виявилось дуже корисним у процесі вивчення історії появи в мові епонімічних термінів та їх семантичної структури. Крім того, на даному етапі з'ясувався факт первинності чи вторинності епонімічного терміна. У подальшому дослідженні виконано семантичну та морфологічну класифікації матеріалів вибірки.

Вибірка також аналізувалася на предмет наявності чи відсутності епонімічних термінів, виявлених у досліджуваних медичних текстах, у проаналізованих лексикографічних джерелах. Цей показник розглядається нами як можливість встановити, наскільки вичерпні нині використовувані лексикографічні джерела щодо репрезентації в них епонімічних термінів. Дані результати аналізувалися із застосуванням методики критики словників (див. 2.2).

Кількісне опрацювання вибірки засвідчило ширше вживання епонімічних термінів у сфері педіатрії (207), ніж у сфері клінічних та лабораторних біохімічних тестів і досліджень (71). Найбільшу кількість епонімічних термінів вибрано з медичного термінологічного словника (534), що було цілком прогнозованим.

Проведений у рамках дослідження аналіз вибірки виявив наявність низки невідповідностей та характерних саме для даного лексичного прошарку особливостей у вживанні епонімічної термінології в різних мовах (зокрема, в російській та українській). Опрацьовані двомовні лексикографічні джерела подекуди фіксують такі еквіваленти ЕТ, які або взагалі не містять епонімічного компонента, або представлені епонімічними ТО, відмінними від оригіналу. Подібні невідповідності створюють значні труднощі у використанні загальноприйнятої наукової термінології у сфері медицини, а також безпосередньо в сприйнятті іншомовного фахового тексту спеціалістами-медиками. Дане явище є одним із найбільших негативних проявів функціонування епонімічної термінології саме для медицини, оскільки призводить до плутанини та необхідності витратити зайвий час на ідентифікацію патологічного стану, синдрому чи медичної операції. Випадки омонімії та полісемії у сфері епонімічної медичної термінології ще більше поглиблюють цю негативну тенденцію.

На наш погляд, у ситуації, що склалася, назріла нагальна потреба у створенні двомовних чи багатомовних тлумачно-перекладних медичних лексикографічних джерел ЕТ енциклопедичного зразка, словникові статті яких містили б не лише епонімічні назви патологічних станів чи інших понять у даній галузі та їх повний опис, а також включали б у себе перелік усіх наявних синонімів даної назви в обох мовах (як латинізованих, так і вторинних епонімічних назв), урахували б ознаки омонімії та багатозначності терміна і наводили б усі наразі зафіксовані варіанти його перекладу. Зрозуміло, що укладання таких словників вимагає колосальних спільних зусиль фахівців у галузі медицини, істориків, лінгвістів-термінологів та лексикографів, однак значення такого роду довідників для всіх вищезгаданих фахівців та для широкого загалу важко переоцінити.

Розглянемо особливості перекладу епонімічних медичних термінів українською мовою докладніше. Наша вибірка з лексикографічних джерел показала нижченаведені варіанти добору еквівалентів під час перекладу епонімічних ТО з англійської мови на українську.

1. Дослівний переклад епонімічного терміна з мови оригіналу на мову перекладу, наприклад: *Holiday-Segar formula* – *формула (метод) Холідей-Сегар*; *Werner syndrome* – *Синдром Вернера*, та ін.

У межах еквівалентів перекладу з цієї групи зустрічаються також різні варіанти репрезентації англійського ЕТ в українській мові. Так, разом із варіантом повного дослівного перекладу епонімічного компонента (найчастіше це стосується антропонімів чи назв фірми-виробника) зустрічаємо в словниках варіанти зі збереженням оригінального (англійського) написання прізвища / імені / назви фірми, наприклад: *Graseby Capsule* – капсула *Graseby*; *Holiday-Segar formula* – формула (метод) *Холідей-Сегар* / *Holiday-Segar*; *Latham bowl* – *Latham-колокол* та ін.

Приклад *Latham bowl* дуже цікавий саме у плані перекладу, оскільки жодний із опрацьованих англо-українських медичних словників, а також Інтернет-джерела не фіксують варіанта перекладу даного поняття українською мовою. Вищезазначений варіант *Latham-колокол* є перекладом російською мовою, тому можемо запропонувати власний описовий переклад *центрифужовий «дзвін» Летема* (*Latham*), який відповідає опису призначення даного медичного обладнання (центрифуга для розділення зразків крові на складники), що формою нагадує дзвін.

Зауважимо, що різновид перекладу антропонімічних епонімів-термінів зі збереженням оригінального написання антропоніма, на нашу думку, має під собою вагомі підстави, оскільки різні словники нерідко фіксують абсолютно різні варіанти репрезентації одного й того ж іншомовного прізвища – з використанням транскрипції чи транслітерації, причому жодних чітких правил у даному випадку наразі не спостерігається, а якщо вони є, то їх мало хто дотримується. Зокрема, у довідковій літературі зустрічаємо такі варіанти українських еквівалентів епонімічного терміна: *Kallman syndrome* – *Синдром Калмана* (*Кальмана*); *Turcot syndrome* – *Синдром Туркота* (*Турко*); *Gerstmann-Sträussler-Scheinker syndrome* – *Синдром Герстмана-Штррослера* (*Герстмана-Штраусслера-Шейнкера*); *Churg-Strauss syndrome* – *Синдром Чарга-Стросса/Черджа-Стросс*; *Brushfield(s) spots* – *Плями Брашфілда/Брушфільда*; *Dubin-Johnson syndrome* – *Синдром Дубіна(Дабіна) – Джонсона*; *Vincent gingivitis* – *Гінгівіт Вінсента* (*Венсана*) та багато інших. Зрозуміло, що такий різнобій у термінології призводить до плутанини й дуже небажаний для будь-якої терміносистеми, не лише медицини.

Крім усіх вищезгаданих особливостей репрезентації антропонімічного компонента епонімічного терміна, в даному варіанті зустрічаємо також і низку інших **неточностей**, як от:

а) подвійне представлення прізвища-епоніма, наприклад, *Von Hippel-Lindau syndrome* – в українському еквіваленті зафіксовано два варіанти репрезентації цього епонімічного терміна (з *фон* та без *фон*): *синдром (фон) Гіппеля-Ліндау*;

б) граматична неточність українського варіанту, наприклад: епонімічна ТО *Van der Woude syndrome* перекладається українською мовою як *синдром Ван дер Вуда*, тоді як *ван дер Вуд* – жінка, а за правилами українського правопису іншомовні жіночі прізвища не відмінюються (отже, переклад насправді повинен бути – *синдром Ван дер Вуд*);

в) зміна при перекладі оригінального порядку антропонімів у складі епонімічного компонента терміна, наприклад: *Osler-Rendu-Weber syndrome* – *хвороба Ослера-Рандю-Вебера* чи *хвороба Рандю-Вебера-Ослера*. Звісно, в даному випадку можливі зауваження, що порядок наведення прізвищ тут не важливий, адже, по суті, всі вони представлені в еквіваленті. Однак, якщо, наприклад, порядок прізвищ у назві зумовлений важливістю внеску, зробленого кожною особою з переліку в дослідження номінованого явища, що доволі часто трапляється, то його порушення при перекладі на інші мови можна кваліфікувати як неточність передачі змісту поняття;

г) пропуск одного з компонентів антропонімічної складової епоніма-терміна чи додавання іншого антропоніма (даний варіант стосується епонімічних термінів з кількома антропонімами у складі епонімічного компонента), наприклад: (1) додавання: *Wilson disease* – *хвороба Вільсона* (*хвороба Вільсона-Коновалова*); *Turner syndrome* – *синдром (Шерешевського) Тернера*; *Treacher Collins syndrome* – *синдром Трічера-Коллінза* (*Франческетті*); *Giemsa stain* – *фарбування за Романовським-Гімзою* (*розчин Гімзи для фарбування за Романовським*); (2) пропуск: *Gerstmann-Sträussler-Scheinker syndrome* – *синдром Герстмана-Штррослера* (*Герстмана-Штраусслера-Шейнкера*); *Legg-Calvé-Perthes syndrome* – *хвороба Пертеса* (*хвороба Легга-Кальве-Пертеса*); *Weaver-Smith syndrome* – *синдром Вівера* та ін. Як правило, додатковий антропонім з'являється в українському еквіваленті найчастіше через те, що в українській медичній термінології даний синдром більше знаний за іншим епонімом, відмінним від термінології мови оригіналу, тому, з метою уникнення плутанини та двозначності у функціонуванні даного терміна, в процесі перекладу використовується метод трансформації.

2. Переклад епонімічного терміна мови оригіналу не епонімічним відповідником у мові перекладу (і навпаки), наприклад: *African tapeworm* – *ціп'як бичачий*; *German measles* – *краснуха*; *Frankenfood* – *генетично модифікована їжа*; *Neisseria infection* – *менінгококова інфекція*; *Gibbon heart-lung machine* – *апарат штучного кровообігу* (*апарат «штучне серце — легені»*); *Kok disease* – *гиперексплексія*; *della Robbia* – *«спеленуте немовля»*; *Giardia* – *лямблії*; *hepatitis A* – *хвороба Боткіна*,

вірусний гепатит А та ін. Дані еквіваленти, хоч і не є дослівним аналогом оригіналу, видаються абсолютно адекватними і виправданими, оскільки в мові перекладу існує відповідний поширений термін для цього поняття, і переклад за допомогою калькування епонімічного терміна з мови оригіналу в даному випадку недоцільний та семантично необґрунтований. Часто такими відповідниками стають або власне українські термінологічні назви (наприклад, *цин'як бичачий, лямблїї*), або латинізовані терміни, якими послуговуються медики в українській мові (*гінерплексія*). Що ж стосується варіанта *hepatitis A* – *хвороба Боткіна, вірусний гепатит А*, то в Україні та деяких інших країнах епонімічний варіант не менш поширений, ніж латинська назва цього захворювання, як данина пам'яті про видатного російського лікаря й ученого С.П. Боткіна, який у 1865 р. уперше визначив інфекційну природу цього захворювання (яке до того вважалося шлунково-кишковим катаром із застоєм жовчі) і кваліфікував його як інфекційний різновид катаральної жовтухи, яка поширюється через заражені продукти харчування. Пізніше це припущення було підтверджене експериментально, що й зафіксовано в епонімічній назві вірусного гепатиту А в російській та українській мовах. Отже, даний випадок так само зумовлюється впливом екстралінгвістичних та культурологічних факторів.

3. Переклад епонімічної ТО мови оригіналу іншим епонімічним терміном у мові перекладу, наприклад: *French/German/Polish/Italian disease – сифіліс; Connor and Bruch disease – Марсельна лихоманка; Dutch-Kentucky syndrome – синдром Гехта*. Пояснення причини даного вибору еквівалентів перекладачами подібні до використання трансформацій з додаванням чи пропуском антропонімів – дане явище більш відоме в мові перекладу саме під такою назвою. В даному випадку спостерігається не просто додавання чи пропуск антропоніма в епонімічному компоненті ТО, а зміна семантичної характеристики епоніма – заміна топоніма в англійському варіанті на літературний епонім в українській мові, антропоніма на топонім і навпаки.

4. Відсутність українського аналога епонімічних термінів англійської мови, наприклад: *Aleut health – сибірське здоров'я; Abraham-men – жебраки; Churchillian facies – обличчя Черчилля (набрякле обличчя/обличчя бульдога); Tay-Sachs trait – ознака (ген) хвороби Тай-Сакса; Latham bowl – центрифугувий дзвін Летема* та ін. Даний варіант невідповідності перекладу пояснюється або відсутністю такого поняття в терміносистемі медицини в українській мові, або вживанням для номінації даного явища чи патологічного стану іншого терміна, або ж екстралінгвістичними чинниками, які передбачають асоціацію з іншими, відмінними від мови оригіналу, явищами та поняттями в кожному конкретному випадку (як у прикладах *сибірське здоров'я* чи *обличчя Черчилля*). Даний варіант являє собою чи не найбільшу трудність для перекладача, оскільки розуміння термінології даного виду передбачає доступ до додаткової інформації (наприклад, історичної довідки, знання традицій народності мови перекладу), тому що самих лише знань з медицини для вибору адекватного еквівалента тут вочевидь недостатньо. Крім того, словникова шпальта для такого роду термінів у спеціалізованому лексикографічному джерелі повинна містити вичерпну культурологічну та екстралінгвістичну інформацію про дане поняття, а також пропонувати варіанти еквівалентів для нього в мові перекладу, які відповідали б усім вимогам до термінології. За відсутності офіційного перекладу даних ТО, нами були надані власні варіанти еквівалентів таких термінів українською мовою. Звісно, ці еквіваленти не претендують на абсолютну досконалість та довершеність, однак, на нашу думку, вони цілком адекватно передають зміст позначуваного даним терміном поняття, а отже мають право на існування.

Таким чином, результати аналізу вибірки на предмет відповідності українських еквівалентів досліджуваного корпусу ЕТ засвідчили наявність низки недоліків та невідповідностей, які, на наш погляд, пояснюються недостатнім рівнем опрацювання укладачами лексикографічних джерел довідкової інформації про оніми та епоніми, які лежать в основі епонімічних термінів, а також неточним дотриманням правил українського правопису, граматики під час передачі іншомовних власних назв українською мовою.

Список літератури

1. Лейчик В.М. Обсуждение проблем эпонимии в современной науке [Электронный ресурс] / В.М. Лейчик. – Режим доступа : http://www.ling-expert.ru/langlaw1/leitichik_eponyms.html.
2. Keogh, Jim R.N. SCHAUM'S Outline Medical Terminology: Schaum's Outline Series [Electronic resource] (pdf) / Jim Keogh, R.N. – The McGraw-Hill Companies, Inc. – 2011. – 359 с. – Access mode : <http://www.englishtips.org>.
3. Narayan Jana, Sukumar Barik, Nalini Arora. Current use of medical eponyms – a need for global uniformity in scientific publications [Electronic resource] / Narayan Jana, Sukumar Barik, Nalini Arora. – 2009. – Access mode : <http://www.biomedcentral.com/1471-2288/9/18>.

4. Pediatrics / [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.merckmanuals.com/professional/pediatrics.html>.
5. Spence, Des Medical Heresy Ditch the Eponyms [Electronic resource] / Des, Spence // BMJ 2012; 344: 2503. – Access mode : <http://ebookbrowse.com/244-medical-heresy-ditch-the-eponyms-pdf-d419820372>.
6. ABBYY Lingvo [Electronic resource]. – Access mode : www.lingvo.ru/lingvo.
7. Freeman, Morton S. A New Dictionary of Eponyms / Morton S. Freeman. – Oxford Univ. Press. – 2011. – 297 p.
8. Medical Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <http://medterms.com/script/main/hp.asp>
9. Whonamedit [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.whonamedit.com/synd.cfm/2937.html>.